

EMINESCU DIN PERSPECTIVA CENTENARULUI MARI UNIRII

Academician **Mihai CIMPOI**
Institutul de Filologie al AȘM

EMINESCU IN TERMS OF THE CENTENNIAL OF THE GRAND UNION

Summary. This study refers to Eminescu's journalistic articles published in the newspaper „Timpul” (1881-1883) and to his youth poems in the project *Dramatic Dodecameron*, which evokes the image of Bessarabia. In more than twenty editorials and articles, the poet referred to the annexation of Bessarabia by the Russian Empire; he argued with various politicians, journalists from around the world; in addition, he wrote an extensive sociological survey *Basarabia*, in which he has traced the history of this Romanian province over the course of several centuries, exploiting archival materials, testimonies of certain Romanian and foreign chroniclers. The author also covers other aspects of Eminescu's publishing, with a current resonance, such as „the European idea”, „the European concert”, the unity of the universal culture, issues of justice, education, politics, parliamentarism.

Keywords: union, annexation, „the European idea”, lyrical image, historiography projection.

Rezumat. Prezentul studiu se referă la articolele publicistice ale lui Mihai Eminescu publicate în gazeta „Timpul” (1881–1883) și la poemele din tinerețe din proiectul *Dodecameron dramatic*, în care este evocată imaginea Basarabiei. În mai mult de douăzeci de editoriale și articole poetul a abordat problema anexării Basarabiei de Imperiul Rus, a polemizat cu diferiți oameni politici, cu gazetari din întreaga lume, a scris și un amplu studiu sociologic *Basarabia*, în care a urmărit istoria acestei provincii românești pe parcursul a câtorva secole, valorificând materiale de arhivă, mărturiile ale unor cronicari români și străini. Autorul se referă și la alte aspecte ale publicisticii lui Eminescu, cu o rezonanță actuală, precum ar fi „ideea europeană”, „concertul european”, unitatea culturii universale, probleme ale justiției, învățământului, politicii, parlamentarismul.

Cuvinte-cheie: unire, anexare, „ideea europeană”, imagine lirică, proiecție istoriografică.

Întrebarea-cheie, care trebuie să ne-o punem astăzi cu o putere imperativă, este *cum* se prezintă societatea românească și noi, românii (din țară și din afara ei), în ceasul istoric de față.

Punându-ne această întrebare firească, ne aducem aminte de o însemnare din manuscrisul 2262: „**Ce-au fost românii pe când eu n-am fost, ce vor fi ei, când eu n-oi mai fi?**”. Și, bineînțeles de notele alăturate:

„Oare eu, tu, el nu e tot una? Oare atunci nu se confundă într-unul întreg, într-un individ, când într-un Apollon, oare trecutul și prezentul, nu sunt piedestalul viitorului?”

Eul Dumnezeu. Națiunea mea e lumea, cum fără eu nu e Dumnezeu, astfel fără națiunea mea nu e lume. Națiunea acest complex de *euri*.

Dacă n-ai exista tu n-ar exista finitul, umbra destinului, destinul, Dumnezeu [1, p. 78]. Întrebări, întrebări, o *herghelie de întrebări*, vorba lui Eminescu însuși, care rămân fără răspunsuri limpezi în fața Sfinxului timpului, de care ne tot batem frunțile marcate de semnul zădărniceii (iarăși un *topos* eminescian).

Societatea românească de astăzi nu se prezintă atât *eminescianizată*, cât *caragializată*, dar putem spune totuși hotărâți că o găsim în umbra unui destin favorabil. Ea a intrat în Uniunea Europeană, visată și de Emi-

nescu. Pentru poet, Europa nu e decât un organism, un complex de euri armonizate, un Unu Multiplu, așa cum și-o va închipui Noica.

Din păcate, multe din problemele abordate în *Satire* și în publicistica sa au rămas actuale, deranjând și astăzi. (Amintim un caz anecdotic în acest sens: un președinte al Parlamentului de la Chișinău a vrut să-l acționeze în judecată, fiindcă într-un articol reproduș într-un periodic, scrie că... parlamentarii și primarii trebuie să știe carte).

E și un bun prilej de a ne întreba ce se întâmplă acum cu Basarabia, „pământ din vechiul pământ românesc” și despre care spune într-o variantă a *Doinei*: „Auzi departe strigă slabii/ Și umiliții către noi./ E glasul blândeii Basarabii/ Ajunsă-n ziua de apoi?”

Ei bine, iată că Basarabia valorifică în bine, vorba lui Blaga, această condiție, prin semnarea Acordului de asociere cu Uniunea Europeană.

Cei 125 de ani posteminescieni ne determină să vedem cum arată *destinul postum* al operei și personalității sale.

Intră în dezbatere, în primul rând, modul în care a fost receptată publicistica sa.

Dacă poezia n-a avut de întâmpinat decât dificultăți de recuperare a postumelor – respinse din motive

valorice de Ibrăileanu, îmbrățișate cu entuziasm deosebit de Iorga –, ea a avut o soartă cu mult mai vitregă, fiind recuperată cu greu, interpretată în chip și fel mai cu seamă prin grile politice, ideologice, și publicată integral abia în zilele noastre.

Din perspectiva exegetică a zilei de azi se cade să spunem două lucruri esențiale:

- ea face parte integrantă din opera eminesciană, demonstrând unitatea ei organică, holografică;
- ea are o valoare literară indiscutabilă, ca și poezia sa.

O citim – acum – prin interconexiune, prin convergență, căci îl regăsim în ea și pe poet, după cum în poezie, în special în cea satirică, îl regăsim pe publicist. Monica Spiridon constată că Eminescu folosește în proza jurnalistică toate procedeele retoricii clasice și aceleași mărci beletristice.

Putem face, în temeiul publicisticii sale, un *Dicționar de economie politică*, așa cum l-a conceput însuși poetul, un *Dicționar de filozofie*, căci trece prin „pământul proaspăt al propriului suflet întreaga gândire filosofică universală, un *Dicționar de ontologie juridică* (deoarece recunosc specialiștii în materie că are cunoștințe fundamentale și în acest domeniu) și un *Dicționar de etică* (scriitorul clujean Vasile Gogea l-a și întocmit cu referințe la opiniile poetului despre parlamentarism, constituționalism, moravuri politice).

Constatăm previziuni științifice surprinzătoare, privind *teoria relativității*, *cuanta* (noțiunea e folosită înainte de Plank), *sociologia* ca axă a tuturor științelor (înainte ca ea să fie definită așa de Max Scheler), *limba ca o casă a ființei* (fiind clară similitudinea cu cunoscutul postulat al lui Heidegger). Relația Eu/ Celălalt, cu accentul pus și pe luarea în considerare a altei persoane este văzută în spiritul eticii contemporane.

În ceea ce privește delicata și controversata problemă a naționalismului, se cade să spulberăm toate speculațiile ce se fac în jurul ei și – mai cu seamă – învinuirea de xenofobie.

Avem toate motivele să credem că Eminescu înțelege *naționalismul* în felul în care îl teoretizează, bunăoară, Raoul Girardet, cel mai bun istoric francez al problemei:

- *Suveranitatea* afirmată prin intermediul simbolurilor și instrumentelor specifice;
- *Aspirația la unitate*, care exprimă „voința de a consolida coeziunea grupului național, mai presus de clivajele sociale, religioase, etnice, profesionale sau ideologice”;
- *Luarea în considerare a istoriei naționale*, conștiința valorilor proprii și atașamentul față de limbă, cultură și tradiții;

▪ *Aspirația la universalitate a civilizației naționale*, care se manifestă în convingerea că valorile ce-i sunt specifice depășesc frontierele statului-națiune” [2, p. 535].

Similitudinea cu părerile despre naționalism expuse în publicistica eminesciană este de ordinul evidenței.

După trecerea la cele veșnice poetul și publicistul Eminescu ne trimite lumini modelatoare, care ne ajută să înțelegem ce se întâmplă azi cu noi, cu lumea, cu valorile.

Ideea esențială eminesciană de unitate românească, de unitate a *românimii*, o găsim în *Fragmentarium* și în *Mureșanu*, fiind axială în materialele cu caracter programatic ale manifestărilor legate de împlinirea a patru sute de ani de la sfințirea mănăstirii Putna, ctitorie a lui Ștefan cel Mare și în începuturile publicisticii sale. Această idee devine de fapt o adevărată *piatră unghiulară* a construcțiilor publicistice ale lui Eminescu, înălțate în chip piramidal-platonician pe demonstrația Adevărului, căutat, după cum știm, din *Criticilor mei* și în lirică.

Abordarea obsesivă a ei colorează *ideologic* de la un capăt la altul întreaga proză jurnalistică a poetului, îi imprimă o anumită mișcare vectorială unitară, un caracter învederat de discurs îndrăgostit barthesian cu tentă evident politică.

Ceea ce desprindem imediat din demonstrațiile inflamante ale publicistului este modul de concepere și înțelegere hegelian al istoriei, văzută ca o activitate proprie a spiritului, ce trece dincolo de nemijlocire, se neagă și se întoarce în sine. E vorba de o succesiune necesară de momente și etape ale spiritului unui popor, care sunt de fapt ale unui spirit universal prin care „se înalță și se împlinește în istorie, ca *totalitate* ce se cuprinde pe sine”; acesta păstrează tot ce este nepierdut în trecut, fiindcă se manifestă într-un etern prezent, într-un esențial *acum*.

Totul se pune, hegelian, sub semnul unei necesități fatale: „Viața unui popor aduce un fruct de maturitate, deoarece activitatea sa tinde să-și realizeze principiul. Din fructul acesta nu revine poporului care l-a zămislit și l-a făcut, să se coacă: dimpotrivă, el se transformă pentru acest popor într-o băutură amară. Să renunțe la această băutură nu poate, căci este însetat la nesfârșit de ea, iar a gusta din această băutură este pieirea sa, dar, totodată și zorii unui nou principiu” [3, p. 79].

Postularea hegeliană ne trimite la reflecția lui Andrei Mureșanu asupra icoanei barbare a trecutului, „zugrăvită aspru d-ursita-ne amară”, asupra unui „tre-

bui rece și neînălăturat” și asupra felului în care vremea cu legile ei „oarbă-mparte bobii”, asupra ginților care apasă unele pe altele, asupra sorții nației iubite pe care vrea s-o vadă „nu fericită – mare”.

Manuscrisul eminescian din tinerețe 2255 prezintă o meditație asupra *Ideii de unitate* care s-a păstrat și s-a întărit prin câteva „elemente comune din popoare”.

Dacă pe Andrei Mureșanu, Faustul român în reprezentare eminesciană, îl surprindea împărțirea oarbă a „bolilor” între ginți, pe autorul *Fragmentarium*-ului îl atrage deșteptarea și consolidarea unui fond comun latin, dacic, tracic, traco-iliric, identitatea de limbă: „Idea de unitate a Imperiului Roman al Răsăritului a fost sâmburul – sau mai bine-zis direcția de mișcare a grupului de popoare din triumful tracic și din Dacia. Grecii s-au substituit romanilor, grecilor li s-au substituit turcii, turcilor vor să li se substituie rușii. Chestiunea e de a nu-i lăsa. Acea idee de unitate trebuie păstrată, trebuie întărită prin deșteptarea elementelor comune din popoare, fie acele elemente de conformațiune fizică, fie de conformațiune psihică, fie de întemeiere pe identitatea radicalului rasei, a traciilor, traco-ilirilor, fie pe identitate de limbă. Dacă nu vom voi nici unul să-i lăsăm, turcul va dispărea prin propria lui slăbiciune, și o gintă nouă, despărțită poate după limbă, dar una în interesele ei, îl va substitui” [4, p. 1079].

Apropierile dintre români și românii din Moravia, care nu și-au păstrat limba dar au cântece asemănătoare cu cele românești, dintre români, care și-au apropiat dialectul latin vulgar și albanezi care au păstrat limba tracă sunt aduse drept dovadă a unei identități care se păstrează în ciuda unei lucrări de dispersare și înstrăinare a vremii.

Românii vorbesc o singură limbă, „ca nealte popoare”, „și aceasta, subliniază poetul, în oceane de popoare străine ce ne încongiură, e dovadă destul și că așa voim să fim noi, nu altfel”.

Voința de a-și păstra identitatea, de a fi ei înșiși, a românilor e „băutura” dulce/ amară hegeliană pe care o înghit spre a se păstra ca neam în istorie în pofida momentelor și etapelor de vrăjmășie a istoriei. Chestiunea originii nu mai are nicio importanță: „Daci sau romani, romani sau daci e indiferent, suntem români și punctum. Nimeni n-are să ne-nvețe ce-am fost sau ce-ar trebui să fim; voim să fim ce suntem – români” [5, p. 135].

Nota dramatică puternică a articolelor publicistice eminesciene o impune constatarea existenței „părților risipite ale unității naționale” în întreg spațiul european: „Nu există un stat în Europa orientală, nu există o țară de la Adriatica până la Marea Neagră care să nu

cuprinză bucăți din naționalitatea noastră. Începând de la ciobanii din Istria, de la morlaccii din Bosnia și Ertegovina, găsim pas cu pas fragmentele acestei mari unități etnice în munții Albaniei, în Macedonia și Tesalia, în Pind ca și în Balcani, în Serbia, în Bulgaria, în Grecia până sub zidurile Atenei, apoi, de dincolo de Tisa începând, în toată regiunea Daciei Traiane până dincolo de Nistru, până aproape de Odesa și de Kiev” [6, p. 188].

Eminescu menționează, cu amărăciune, faptul că în timp ce alte popoare „dezvoltă o deosebită îngrijire pentru naționalii săi din aceste locuri”, „singuri noi ne zbuciumăm în lupte interne pentru cea mai bună formă a organizării omenesti neavând un ideal de cultură, ci cel mult idealuri politice care nu stau în proporții cu puterile noastre și care în loc de a da naștere la fapte, vor fi cel mult cauza unor aventuri periculoase” [7, p. 188].

Sunt rânduri de-a dreptul tulburătoare.

Revenim la poezia sa de asemenea străbătută de această viziune a unității românimii înstrăinate risipite *de la Nistru până la Tisa*.

Piesa parțial finalizată *Bogdan-Dragoș* din ciclul proiectelor de tinerețe *Dodecameron dramatic*, scrisă în cca 1876–1877, și axată pe shakespearianul motiv tragic al luptei pentru tron din *Mackbeth* (Bogdana, soția lui Sas și acesta urzesc un plan de ucidere a lui Bogdan, fiul lui Dragul, dar îl omoară din greșeală pe propriul fiu Ștefan) prezintă și o descriere imaginară a „frumoasei țări” ce se întinde de la înalții munți ai Tisei până la gurile Dunării ce se varsă în Marea Neagră, aproape de care sunt Cetatea Albă și Chilia. Bogdan e cel care evocă aventurile vânătoarești ale părintelui său Dragul: „Adesea cu Siretul, cu Bistrița adesea/ Eu m-am tot dus la vale pe-o luntre ușurică/ Alături cu mine având o plasă, arcul...”

Călătorul romantic descoperă cu surprindere o lume românească asemănătoare aceleia din Maramureș, „vorbind aceeași limbă”. Ideea unității naționale, demonstrată documentar în publicistică, era consemnată atât în polemice articulare, cât și în ample studii istoriografice, sociologice și etnologice. În studiul de proporții *Basarabia*, publicat în cinci numere ale „Timpului” (din 3 martie 1878, 4 martie 1878, 7 martie 1878, 8 martie 1878, 10 martie 1878 și 16 martie 1878), bazat pe o solidă documentare artistică și literară, cu valorificarea citatelor din cronicarii noștri și streini, din tratate și culegeri de documente și mărturii și din note de călătorie, este întinderea teritorială cartografiată a Țării Românești: „Cam într-o sută de ani de la Tugomir până la capătul domniei lui Mirela, Țara Românească ajunsese la cea mai mare

întindere teritorială căci cuprindea Oltenia, Valahia Mare, ducatele Făgărașului și Omlășului din Ardeal, mare parte a Bulgariei, Dobrogea cu cetatea Silistra, Chilia cu gurile Dunării, și țări tătărăști nenumite mai de aproape. În această vreme Valahia întreagă împreună cu toate posesiunile ei, se numea în bulele papale, în documentele cele scrise latinește ale domnilor, în scrieri contimporane: *Basarabia*. Una din aceste posesiuni a fost și acest *lambreau de terre* de pe care Rumianțof și Sumarov pretind a fi cules tătari de sub corturi. E desul a pomeni că, deși acea familie de Domni s-a stins pe linie bărbătească, numele vechi domnesc de *Basarabia* se mai poartă și astăzi prin adopție de către un boier mare din Țara Românească” [8, p. 259].

Proiecția istoriografică și geografică concret-documentară din publicistică se preschimbă, angajând fantezia tânărului Eminescu, care evident nu văzuse locurile descrise într-o proiecție mitopo(i)etică, ce completează imaginea arhetipală a Daciei din *Memento mori*.

Acolo, în marele poem structurat ciclic pe tema deșertăciunii mundane, Dacia zânei Dochia este confundată într-o atmosferă paradisiacă, străbătută de răsunetele armonioase ale ramurilor luminate ale codrilor și de glasurile înmiite de valuri răspândite „printre codri, printre dealuri, printre bolți săpate-n munte, lunecând întunecos”. Se configurează o alternanță de blagiană suiş/ coborâș între cer și pământ.

Munții ce se înalță, văile ce coboară, râurile ce limpezesc sub soare reapar în *Bogdan - Dragoș* în aceeași perspectivă idilică, solară, arhetipal-bucolică. Prin prisma eroului său călător, poetul privește locurile în mod perspectiv, de departe, urieșizând dimensiunile, punând totul sub semnul redundanței, fabulosului de basm: „Găsii acolo oameni, vorbind aceeași limbă/ Ca și ai noștri. Aflat-am și munți cu piscuri nalte/ Așa fel de pe unul căruia-i zic Ceahlăul/ În zile după ploaie cuprinzi cu ochii lumea/ Dacă-i rostești... Acolo privești din miezul nopții/ Un râu puternic, [sprinten] curgând spre miază-zi/ Care apoi departe se varsă-n Marea Neagră/ La gura lui departe, pierdută-n zarea zilei/ Vezi o cetate mândră ce-i zic Cetatea-Albă/ Iar despre soare-apune vezi iar un râu puternic/ Pe șapte guri, se zice, vărsându-se în mare,/ E Dunărea, aproape de gurile-i Chilia./ Într-astea două râuri și între munții negri/ Privește o țară-întreagă de codri și de dealuri”.

Spațiul e unul tipic mioritic, din care nu lipsesc ciobanii „cei călări” care „străbat ca și săgeata câmpiile întinse” și turmele de oi „fără număr în zare răsărind”, precum și buciumele ce sună duios și cântul de fluier – toate acestea fiind atribute simbolice ale unui spațiu dacic reactualizat, pus în ramele arhetipale.

„Se zice cum că țara se ține într-un chip/ Tot de crăiia noastră și tot de craiul Ludwig”, mai mărturisește Bogdan tatălui său Dragul, mărturisire ce continuă însă cu o alta dramatică a faptului că e un pământ înstrăinat, supus prădălniciei tătărăști, care seamănă nesiguranță în ziua de mâine.

Totuși, privind de pe piscurile Ceahlăului, personajul dramei configurează imaginar, sub semnul unității, o domnie întreagă: „Întinsă ar fi domnia totuși,/ Sunt ici și colo-n țară boieri și capi de neamuri/ În Vrancea și în codri Tighinei, la Câmpulung,/ Cetatea Albă are șoltuz cu multă oaste,/ Bârladul stăpânește olate și pășuni, // Suceava are ziduri de poți îmbla călare/ Pe ele. În târgul Siretului iar este/ Un episcop puternic de lege apuseană”.

Acordul final al mărturisirii lui Bogdan readuce, în termeni lirici cu tentă dramatică, motivul *dezbinului* și al lipsei conștiinței unității neamului: „Dar toți ei se aseamăn cu vergile unei mături/ Ce coadă n-au, legate nu sunt, nu poți să mături/ Cu ea dușmanii țării, pârdaľnicele neamuri –/ Nu sunt pentru unul și unul pentru toți./ Și roiurile-s bune, prisaca înflorită/ Dar ce folos? Când toate nu au un prisăcar”.

Eminescu textualizează aici, cu mijloacele lirice confesionale, imperativul numărul unu al publicisticii sale: „În unire e tăria...”

BIBLIOGRAFIE

1. Fragmentarium, București, 1981.
2. Laupies F. Dicționar de cultură generală. Iași: Polirom, 2008.
3. Hegel G.W.F. Prelegeri de filozofie a istoriei. București: Academia, 1968.
4. Eminescu M. Articole politice. Fragmentarium, ediție de D. Vatamaniuc, col. „Opere fundamentale”. București, 2015.
5. *Ibidem*.
6. op. cit. vol. II. Articole politice.
7. *Ibidem*.
8. op. cit., vol. I.